

Platon'dan Marx'a Adaletin Kavramsallaştırılması

Cihan AYDIN*

Öz

Adalet, soyut ve göreceli bir kavram olarak görülse de insanlar arası yaşanan adaletsizlik ve haksızlığın karşısında ortaya çıkan somut bir kavramdır. Bu anlamda adalet, adil olmayana karşı çıkış olarak görülebilir. Antik dönemden modern döneme kadar farklı düşünürler, adaleti farklı açılardan tanımlamışlardır. Örneğin Platon, adaletin sunulmuş olduğunu düşünürken, Rawls gibi modern dönem düşünürleri adaletin rasyonel çerçevede ele alınabilecek bir kavram olduğunu savunur. Bu çalışma, adalet kavramının Antik Dönem ve Modern Dönemlerde hangi açılardan farklı algılandığını irdeler. Bu bağlamda, bu çalışma adalet kavramını Platon, Aristoteles, Makyavel, Thomas Hobbes, John Locke, Jean Jacques Rousseau, Immanuel Kant, George Wilhelm Friedrich Hegel, John Stuart Mill ve Karl Marx perspektifinden birbirleriyle karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Adalet, Platon, Marx, Antik Dönem, Modern Dönem.

* Arş. Gör, Ankara Bilim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0371-9128>, E-mail: cihan.aydin@ankarabilim.edu.tr

Aydın, C. (2021). Platon'dan Marx'a adaletin kavramsallaştırılması. *Akademik Açı*, 1(2), s. 107-129.

Conceptualization of Justice

from Plato to Marx

Abstract

Usually considered an abstract and relative concept, justice is indeed a concrete concept that emerges in the face of injustice and iniquity among people. In this sense, justice can be seen as an opposition to the unjust. Philosophers from the ancient to the modern period have defined justice from different angles. For example, while Plato thinks that justice is innate, modern thinkers such as Rawls argue that justice is a concept that can be handled in a rational framework. This study examines how the concept of justice was perceived differently in Ancient and Modern Periods. In this regard, it aims to make a comparative examination of the concept of justice with reference to the perspectives of Plato, Aristotle, Machiavelli, Thomas Hobbes, John Locke, Jean Jacques Rousseau, Immanuel Kant, George Wilhelm Friedrich Hegel, John Stuart Mill and Karl Marx.

Keywords: Justice, Plato, Marx, Ancient Era, Modern Era.

Giriş

Adalet analitik yöntemlerle tanımlanmayacak kadar soyut ve belki de göreceli; ancak kimi zaman adaletsizliğin karşısında ortaya çıkarak somutlaşan bir kavram olarak karşımıza çıkar. Karmaşık gibi görünen tanımlamanın özünde aslında adaletin insanlar arası uyumsuzluk, çatışma ve iktidar ilişkilerinin yarattığı bazen aleni şekilde görünen, bazen de gözle görülemeyen ancak hissedilebilen haksızlıklar karşısında aranan çıkış yolu olduğu söylenebilir. Daha da basitleştirildiğinde adalet adil olmayana karşı çıkış yolu arayışımız olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, insanlığın varoluşundan bugüne düşünürler adaleti kendi açılarından tanımlamaya çalışmışlardır. Bazıları olması gerekene odaklanarak ideal bir tanım getirirken, bazıları da mevcut olana odaklanıp gerçekçi tanımlamalar üzerinden hareket etmişlerdir. Antik dönem düşünürü Platon, adaletin verili/sunulmuş olduğunu savunurken, Rawls gibi modern dönem düşünürleri ise adaletin rasyonel arayışlarla ulaşılabilecek bir kavram olduğunu savunurlar. Bu çalışma adalet kavramını Antik Dönemden Modern Döneme Platon, Aristoteles, Makyavel, Thomas Hobbes, John Locke, Jean Jacques Rousseau, Immanuel Kant, George Wilhelm Friedrich Hegel, John Stuart Mill ve Karl Marx perspektifinden birbirleriyle karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlar. Buna göre bu çalışma, Antik Dönemde Platon ve Aristoteles ile adalet kavramsallaştırmasının soyut tanımlamalar üzerinden; siyasal alan dışı, etik ve ideolojik boyutlarıyla ele alındığı, erken modernite döneminde coğrafi keşifler ve kentleşme gibi yapısal dönüşümlerin düşünce dünyasında yarattığı zemin kayması ile yavaş yavaş adalet

kavramsallaştırmasının da Hobbes, Locke ve Rousseau ile siyasal alan içerisinde somut zemine çekilmeye başladığını iddia eder. Ardından, Alman İdealizmi düşünürleri Kant ve Hegel ile soyut ve somut arasında bir harmonizasyon oluşturulmaya çalışıldığı, Modern Dönemde ise Mill ve Marx ile soyut adalet tanımlamalarının tamamen terk edilerek somut zeminde siyasal alanın içerisine dahil edildiği sonucuna varır. Bu çalışmada adalet kavramının soyut boyutu ile kastedilen kavramın siyaset alanının dışında, bireye ya da topluma indirgenmeden, ayrı bir alan olarak tanımlanması ve etik, teorik ve ideolojik olarak geliştirilen ideal tanımlamalarıdır. Kavramın somut boyutundan kastedilen ise kavramın bireye, topluma ya da sözleşmeye indirgenmiş somut, reel ve araçsal boyutudur.

Antik Dönem: Platon ve Aristoteles

Antik dönemde adaletin kavramsallaştırılması soyut olarak ele alınmaktadır. Ayrıca bu dönemde adaletin sınıfsal temelde olduğunu söylenebilir. Eşitlik bu dönemde adalet kavramı içinde yer almaz. İyi ve doğru olan ideal yaklaşım aynı zamanda adaletli olarak da görülmektedir.

Platon daha idealist bir anlayışa sahipken, Aristoteles daha gerçekçi ve doğa durumuna uygun yaklaşımları savunmuştur. Platon ideal olana ulaşmanın ütöpik görülebilmesine rağmen ideal olana yaklaşılmasının dahi önemli olduğunu vurgulayarak yönetici sınıfın bilgeliği ile adaletin gerçekleşebileceğini savunmuştur. Aristoteles ise iki tür adaletten bahsetmiştir: (1) paylaştırıcı adalet (2) düzeltici adalet. Aristoteles'in adalet anlayışında ölçüye göre dağıtım vardır. Ancak bunun eşitlik temelinde olduğunu söylenemez. Sadece belirli sınıflar içinde çabaya bağlı olarak verilen (paylaştırıcı) ya da yine belirli sınıflar içerisinde eşitlik (düzenleyici -

ancak özgür olarak sayılanların eşitliği) olarak tanımlanabilir (Winthrop, 1978, sf. 1201-1216). Her iki düşünürde de yasaya itaatın adaletin temel ölçüsü olduğu görülebilse de her iki düşünürün adalet kavramına farklı perspektiflerden ulaştığı söylenebilir.

Belirtildiği gibi adalet tanımlanması zor bir kavramdır. Platon bu anlamda hocası Socrates'ten öğrendiği yöntemsel yaklaşımında öncelikle kavramın ne olmadığını ortaya koyarak hem esnek hem de ilkesel bir tanımlama getirmiştir. Platon 'güç' kavramını adaletin bir alt değişkeni olarak görmezken, yani salt güçlü olanın her zaman doğru ve adaletli olamayacağını belirtirken (Platon, n.d.), Aristoteles bunun tersini düşünmektedir çünkü doğanın özünde güç ilişkileri vardır (Aristoteles, 1975, sf. 7-9). Ayrıca Platon, adaleti güçlü olandan yana tavır almak değil tam tersine zayıf olanın gözetilmesi üzerinden görür çünkü böyle olmasının taraf oluşturacağını ancak adalette taraf oluşmasının çok da erdemli olamayacağını belirtir.

Platon'a göre adalet dördüncü erdem olarak kendini gösterir. Ona göre yöneticilerde bilgelik, askerlerde cesaret, üreticilerde de ölçülülüğün (itaat ve üretim) olması ile yani siyasi, askeri ve ekonomik şartlar ideal olarak toplumda var olduğunda adalet, siyasetin üstünde soyut olarak dördüncü erdem olarak ortaya çıkmaktadır (Urhan, 2016, s. 104). Bu üç ayağın oluşmaması ise adaletin sarsılması ve sonucunda istikrarsız ve çatışma ortamının başlangıcını oluşturmaktadır.

Platon görüldüğü üzere ideal ve olması gereken bir adalet anlayışı çizmiştir. Ona göre adalet üç yapısal (siyasi, askeri, ekonomik) mekanizmanın ideal şekilde işleminin ardından ortaya çıkan etik bir anlayış, erdemdir (Platon, n.d., s. 37). Aristoteles ise Platon'un idealist ve ütöpik olarak

değerlendirilebilecek görüşlerinin aksine olması gerekeni değil, olan/sunulan yani doğa üzerinden çıkarımlarda bulunmuştur. Aristoteles, Platon'un aksine gücün doğadan gelen doğal bir ayırımın parçası olduğunu, dolayısıyla sınıfsal bir ayırmadan bahseden farklı bir adalet anlayışına sahiptir. Ancak her ne kadar ikisinin çıkarımları farklı olsa da Antik dönemde hem Platon'da hem de Aristoteles de ortak olarak gördüğümüz çıkarım adaletin etik bir erdem olarak kabul edilmesidir. Modern çağda adaletin etik bir erdem olmaktan çıkarılarak daha siyasal ve hukuksal bir zemine yavaş yavaş çekildiğini görmekteyiz (Urhan, 2016, s. 105).

Sonuç olarak antik dönemde adalet siyasal ve hukuki bir kavram olmaktan ziyade hem Platon hem de Aristoteles için her ne kadar farklı tanımlansalar da özünde siyaset üstü, etik bir erdem olarak tanımlanmıştır. Bunun da öncesinde, bu erdemin oluşabilmesi için siyasal, askeri ve ekonomik yapısal bir işleyişten bahsedilmektedir.

Geçiş ve Erken Modern Dönem: Makyavel ve Hobbes

Antik dönem filozoflarının adaletin kavramsallaştırılması noktasında katkıları kayda değerdir. Aslında Platon bir tarafta idealist, Aristoteles diğer tarafta realist olmak üzere adalet kavramının çerçevesinin iki uç noktalarını belirlemişlerdir. Bu çerçeve, bundan sonraki dönemlerdeki düşünürlerin katkıları ile ya genişletilmiş ya da içindeki boşluklar doldurulmuştur.

Makyavel, bu noktada erken modernite öncesi bir geçiş figürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Aristoteles'ten Makyavel'e kadar gelen süreçte birçok yapısal ve zihinsel dönüşümlere rastlamak mümkündür. Örneğin coğrafi keşiflerin Modern döneme geçişteki rolünün payı önemli bir yer tutmaktadır.

Nitekim coğrafi keşifler sonucunda yeni pazarların bulunması ile ticaretin artması ve tüccar sınıfın oluşmasıyla gelişmeye başlayan şehir devletleri; kilisenin otoritesine karşı çıkabilen paralel bir yapılanmanın oluşmasını sağlamış ve Modern döneme geçiş için yapısal zemini hazırlamıştır (Kirsch, n.d., sf. 649-651). İşte bu noktada Makyavel parçalı şehir devletlerinin geliştiği ve yavaş yavaş güçlendiği bir ortamda geçiş figürü olarak kabul edilebilir niteliktedir.

Makyavel'in geçiş figürü olarak nitelendirilmesini sağlayıcı bir diğer sebep de onun hem idealist hem de daha baskın şekilde realist yaklaşıma sahip çıkarımlarda bulunmasıdır. Bu bağlamda Makyavel'in siyaset teorisinde var olan adalet kavramına yeni bir ekleme yapmaz. Nitekim Makyavel'in sıklıkla kullandığı adalet sözcüğünün kapsamının klasik Hristiyan ve Hümanist siyaset teorisine benzer olduğu iddia edilmektedir (Benner, 2009, p. 290).

Daha önce bahsedildiği gibi Antik dönemde adalet etik bir erdem olarak görülürken Modern döneme geçiş aşamasında kademe kademe adaletin daha çok siyasal zemine, yani somut alana çekilme aşamasında Makyavel'in konumunun hala Antik dönemdekine benzer soyut tarafta olduğu söylenebilir. Çünkü Makyavel'in etik ilkelerden farklı veya onunla rekabet edebilecek yeni bir standart getirmediği görülmektedir. Her ne kadar bireylerin herkesin adil olarak görebileceği şekilde daha özgür ve 'sivil' olması gerektiği savunulsa da yine soyut ve etik ilkeler dışına çıkılmamıştır (Benner, 2009, sf. 291-292). Bu nedenle Makyavel'in siyaset teorisinde geçiş unsurları görülmektedir. Adalet kavramsallaştırmasında birey temelindeki

tanımlamaları bir sonraki dönemde yeni açılımlara olanak sağlasa da temelinde yeni bir standart ve siyasal alan içerisine dahil edilebilecek somut argümanlar görülememektedir. Bu anlamda Makyavel'in siyasal alan içerisine dahil edemediği adalet kavramı etik düzeyde antik dönemde Aristoteles'in yaklaşımına benzerdir. Doğadaki düzen ve bizzat onun doğurduğu güç ilişkileri üzerinden bir adalet tanımı getirilmektedir.

Bu dönemde her ne kadar Makyavelle birlikte adalet kavramında yeni unsurlar tanımlanabilse de asıl temelden sarsıcı değişikliğe Hobbes ile ulaşıldığı söylenebilir. Hobbes'un süregelen düşünce sistemini temelden değiştiren ve yeniden inşa eden bir düşünür olduğu söylenebilir. Çünkü Hobbes'un doğa durumu *-State of Nature-* yaklaşımı yepyeni bir temelde kavramın inşasına zemin hazırlamıştır (Hobbes, n.d., sf. 92-96). Hobbes doğa durumunda adalet ve adaletsizliğin olmadığını savunarak bundan önceki tüm yaklaşımların düşünce sistematiğini farklı bir zemine oturtmuştur. Bu bağlamda Hobbes hem Antik Çağ hem de Orta Çağ siyasal düşüncesine son vermiştir denebilir. Bunun sebebi ikisinin de dayandığı zemini reddederek farklı bir zemin üzerinden kavram inşasına başlamasıdır. Dolayısıyla adalet kavramını ve düşüncesini yeniden anlamlandırma bağlamında kırılma noktasının Hobbes olduğu söylenebilir. Bu noktada Hobbes'un kimilerince geçiş figürü olarak kabul edilmesi çok da doğru görünmemektedir (Dyzenhaus & Poole, 2012, sf. 20-21). Çünkü Hobbes geçişi simgeleyen bir düşünceyi değil, doğrudan yeni bir söylemin ve dönemin başlangıcını oluşturmaktadır. Geçiş figürü olarak değerlendirilmesi için onun da Makyavel gibi eskiye dair süregelen düşüncenin bazı devam eden noktalarını

kabul etmesi beklenir ancak Hobbes da temelden bir farklılaşma görülmektedir.

Hobbes'un soyut kavramları kavramsallaştırma yöntemi genel olarak her şeyi aleyhine görme üzerine kuruludur. Diğer bir deyişle, özünde her şeyin 'kötümser' olduğundan hareketlidir. Bunun içinde bulunduğu bağlamla ve yaşadığı hayatla doğrudan ilişkisi olduğu söylenebilir. Çünkü Hobbes'un Britanya'nın en çatışmalı ve zor zamanlarında yaşamış olması ve bu bağlama uygun düşünce sistematiği, düşünce ve bağlamın birbirinden bağımsız olmadığını göstermektedir.

Hobbes adalet kavramının yeniden inşasında temele doğa durumunu oturtmuştur ve bu doğa durumunda hiçbir insanın güvende olamayacağını öne sürmüştür. Ona göre Antik Çağ düşünürlerinde olduğu gibi adalet olması gereken bir erdem değil, özünde adaletsizliğin olduğu insan ilişkilerinde doğadan gelen haklarımızı bırakarak, uzlaşma yoluyla (yani toplum sözleşmesiyle) adaletin tesis edilmesidir. Diğer bir deyişle soyut, etik bir değerlendirmeden ya da ulaşılması gereken bir idealden çok, Hobbes'ta adaletin siyasal bir mekanizma içerisinde değerlendirilerek doğa durumunu da göz ardı etmeden, toplum sözleşmesiyle inşa edilmesini görmekteyiz (Hobbes, n.d., sf. 96-106).

Hobbes'ta Antik Çağ'dan farklı olarak gelişen diğer bir düşünce sistematiği toplum yerine daha çok bireyin özgürleşmesi ve hakları üzerinden şekillenmektedir. Antik Çağ'da bahsedildiği üzere toplumun siyasal, askeri ve ekonomik erdemleri adaleti oluştururken yani toplumdan bireye doğru bir indirgeme görülürken, Hobbes'ta tam tersi bireyin özgürlüğü ve güvenliği

için tümevarımsal bir şekilde oluşturulan Leviathan Kral'ın adaleti sağlayacağı öngörülmektedir.

Hobbes'un adalet kavramına getirdiği en büyük yenilik hak ve hukukun (yasa veya adalet) birbirinden ayrılması olarak görülebilir. Bundan önce ona göre bu ayrımın olmaması temelden bir farklılaşma yaratmaktadır. Hobbes bu durumu bu farkındalığın yapısını ve nedenlerini bilmemeye bağlarken, bunun sonucunda da çoğunluğun geleneklere göre hareket ettiklerini belirtmektedir. Bu şekilde gelenekten akla, akıldan geleneğe sürüklenerek araçsal nedenselliklerin kurulduğu ancak derindeki ana farklılıkların görülemediği için bu nedenselliğin doğru kurulamadığı fikrindedir. Bu ayrım onu hak ve adaletin farklı iki kavram olduğu sonucuna götürmektedir. Ayrıca hakkı insanın doğada her istediğini kendi iradesiyle ve gücüyle yapmaya özgür olduğu rasyonel bir seçim durumu olarak tanımlamaktadır. Yani kısaca Hobbes'a göre hak; yapma ve yapmama özgürlüğünden oluşurken; adalet (hukuk) bunun bir tanesinin taraflar arası uzlaşma ile ilzam ve düzenlemesi durumudur. Dolayısıyla hak özgürlük iken, adalet yükümlülük olarak birbirlerinden oldukça farklı iki kavram olarak görülmektedir (Hobbes, n.d., sf. 96-117).

Görüldüğü üzere Hobbes Antik Çağ düşünürlerinin aksine adaleti etik bir erdemden ziyade, güvenlik için bir yükümlülük ve aslında siyasal bir sorumluluk olarak görmektedir. Yani Hobbes'un tanımıyla adalet erdemsel/ahlaki sunulan bir oluşumdan ziyade, herkese kendisinin olanı sürekli olarak verme iradesidir.

Hobbes'un tanımladığı bu adaletin tesis edilmesi ve uygulanması mutlakiyete dayalı, otoriteryen sayılabilecek metodolojik unsurlara sahip olduğu söylenebilir. Nitekim tesis edilen bu adaletin sahibi tek kişiye indirgenmekte (Leviathan kral) ve adaleti tam anlamıyla başkaları üzerinde buyurma yetkisine meşru olarak sahip olan kişinin sözü olarak görmektedir.

Her ne kadar yöntemsel olarak eleştirilse de Hobbes adaletin zeminini etik bağlamdan siyasal bağlama taşıyarak önemli bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda insan rasyonalitesini de öne çıkararak tartışmanın boyutunu radikal bir şekilde değiştirmiştir. Bundan sonraki süreçte bu bağlam temel alınarak farklılaşmaya gidilmiştir. Bu yüzden Hobbes'u dönüşüm ve kırılma noktası olarak görmek yanlış bir değerlendirme olmayabilir.

Erken Modern Dönem Yapısal Farklılaşma: John Locke

Adalet kavramının Erken Modern Dönem'de bir diğer dönüm noktası figürü John Locke'dur. Bundan önceki süreçte genellikle toplum için veya bundan ziyade devletin adalet inşasından bahsedilirken zamanla bireyin hak ve özgürlüklerine doğru kayış gözlemlenmektedir. Her ne kadar Hobbes da bireyin güvenliği için devleti savunsa da mutlak devleti ön planda tutmakta ve Kral olan Leviathan'ın bireyler için adaleti tesisinden bahsetmektedir. Locke ise devletin önemini göz ardı etmese de devletin bireyler tarafından oluşturulan bir mekanizma olduğunu, dolayısıyla ilahi bir iradeyle yaratılan bireyin bundan çok daha önemli olduğunu savunmuştur (Locke, 2005, s. 4).

Dolayısıyla Locke ile birlikte yapısal bir adalet anlayışından birey hak ve özgürlüklerinin arandığı adalet arayışının ön plana çıktığını görebiliriz. Çünkü Locke'un adalet arayışı devlet için değil, birey içindir. Devlet ancak bu hakların korunması için araçsal bir işlev görür ve birey için kutsal saydığı mülkiyet hakkını savunur (Locke, 2005, sf. 10-12). Bu bağlamda Hobbes ve Locke her ikisi de bireyi düşünse de Hobbes; bireyin güvenliği için mutlak devleti ön plana çıkarırken, Locke bireyin adaleti ve hakkının korunması için kısıtlanmış devleti ön plana çıkarmaktadır. Locke bireyin hak ve özgürlüklerinin önündeki en büyük tehdidi mutlak devlette görmektedir. Çünkü ona göre devlet mutlakiyet kazandığında ve onu denetleyen mekanizmalar olmadığında adaleti tam olarak tesis etmek mümkün değildir. Ayrıca bu durum devletin zamanla bireyin hak ve özgürlüklerini elinden alan meşru bir organa dönüşmesine de neden olur (Locke, 2005, sf. 30-31). Yani Locke adaleti devlet tarafından sunulan/ lütfedilen bir erdem olarak görmez. Aksine bireyin kendi kutsallığından bunu hak eden bir yaratılış olduğunu öne sürer. Dolayısıyla devlet bunu güvence altına alan araçsal bir mekanizmadır ve aslında bu mekanizma insanların bizzat kendileri tarafından inşa edilmiştir. Bunun içindir ki Locke devlete kutsal anlam yüklemenin yanlışlığından bahsetmektedir.

Locke adalet kavramında bireyin doğuştan gelen üç hakkından bahseder: Yaşam, mülkiyet ve özgürlük. Ona göre bireyin yaşam hakkının güvende olduğu, bireyin üzerinde çalışabileceği ve barınabileceği ve yalnızca ona ait mülkiyet hakkının olduğu ve hür iradesiyle karar verebilecek noktada özgür olduğu yerde adalette vardır. Tanımlanan bu adaletin işlevselliği ve devamlılığı için denetlenebilen güçler ayrılığı temelinde sınırlandırılmış

devlet gereklidir. (Locke, 2005, s. 9-11) Diğer taraftan devleti mutlak, denetlemeyen bir noktaya getirdiğimizde adalet sarsılacaktır çünkü bireyin devredemeyeceği üç temel hakkının üzerinde başka bir vesayet odağının olmaması gerekmektedir.

Aydınlanma Dönemi: Jean Jacques Rousseau

Adalet anlayışının Rousseau'da Erken Modern Dönemde temelleri atıldığı üzere nesnel bir şekilde ele aldığı söylenebilir. Rousseau adaleti nesnel, onun ortaya koyduğu somut kanunları ise adaletin uygulaması olarak değerlendirmektedir (Gürbüz, n.d.). Adalet anlayışının bu dönemde erdem ve etik noktasından tamamen siyasal bir düzleme geçtiği söylenebilir. Artık soyut tanımlamalardan ziyade Rousseau ile birlikte adaletin somut çıktılarının, yani kanunların ön plana çıktığı görülmektedir. Bundan önceki dönemlerde görüldüğü üzere adalet ilk dönemlerde soyut tanımlamalardan zamanla daha somut alana önce Hobbes'la devlete daha sonra Locke ile bireye indirgenmiştir. Rousseau döneminde ise artık adaletin bütünsel olarak ele alınarak kanunlarla normatif bir boyuta ulaştırılması çabasını görürüz.

Rousseau'nun adalet kavramının temelinde eşitlik ve özgürlük arayışı olduğu söylenebilir; çünkü Rousseau azınlığın ya da herhangi ayrıcalıklı bir sınıfın olmadığı tamamen eşit bir toplum arayışındadır (Rousseau, 2010, sf. 1-2). Bu toplumun birbiriyle ilişkisini düzenleyen kanunların olması adaletin göstergesidir. Diğer bir deyişle Rousseau da adalet anlayışı işlevseldir sadece ideolojik ya da etik bir erdem olarak tanımlanamaz. Bu adaleti tesis etmenin Rousseau'ya göre en önemli yolu eşit toplum bireylerinin genel iradeyle oluşturacakları bir devlet sisteminden geçer.

Genel irade Rousseau'nun en önemli kavramlarından biridir. Genel irade kolektif topluluğun ortak iradesini yansıtır. Herkesin ya da çoğunluğun iradesi değil, uzlaşma ile ulaşılmış ortak iradedir ve her şeyin üzerindedir. Bu irade birey iradesinin de üzerindedir, birbiriyle çatıştığı noktada genel irade baskındır ve birey iradesi buna uymaya zorlanır (Rousseau, 2010, sf. 7-20). Dolayısıyla genel irade ile ulaşılmış ve toplumun ortak çıkarlarına göre belirlenmiş kanunlar adaleti temsil etmektedir. Genel iradenin oluşturduğu kanunlar herkesin çıkarını yansıttığı için belirli normatif bir adalet anlayışını oluşturmuştur. Bu adalet anlayışı ideolojik olmaktan ziyade, işlevseldir ve genel irade üzerinden yeniden değerlendirilebilir niteliktedir.

Rousseau belirtildiği gibi eşitlik ve özgürlük arayışı içerisindedir. Genel iradeyle buna ulaşmayı doğal özgürlükten medeni özgürlüğe geçiş olarak görür (Rousseau, 2010, s. 9). Özel irade yani birey iradesi genel iradenin önüne geçemez, geçtiği durumda ise artık adaletten bahsedemeyiz, çünkü genel irade kaybolmuştur. Dolayısıyla Rousseau'ya göre adalet eşittir genel irade denebilir. Ancak Rousseau'da bu özgürlüğe gerektiğinde zorlama şeklinde de ulaşılabilir (Rousseau, 2010, s. 9). Zorlama ile adalet tesisinin oluşturulması biraz çelişkili olmasına rağmen adaletin koyduğu kanunların zorla uygulanması toplum düzeni ve genel iradenin ortak çıkarı için uygun görülmüştür.

Özgürlük için Adalet Arayışı: Kant ve Hegel İdeal ve Reel Harmonizasyon Dönemi

Kant'ın adalet anlayışı evrensel bir özgürlük ve ahlak anlayışıdır. Ona göre Rousseau'nun aksine zorlanma varsa bu özgürlük tam olarak özgürlük sayılamaz çünkü ahlaki değildir. Dolayısıyla Kant ahlaksal bir özgürlükten bahsederken Rousseau'daki gibi adaletin sadece işlevsel olamayacağından, bunun üzerinde daha çok ideolojik ve ahlaki, yani bir anlamda metafizik boyutunun da olduğunu belirtmiştir (Kant, n.d., sf. 63-76, 131-136).

Kant adalet için haklardan bahsederken zorlama kapsamında sadece iki unsurun ahlaki olabileceğini belirtir: (1) Başkaları tarafından kişisel haklara saygı, (2) eğer bu haklar başkaları tarafından ihlal edilirse bunları savunma hakkı. Kant'a göre zorlama sadece bu şekilde ahlaki ve adaletli olarak görülebilir. Kant aynı zamanda hakları (1) doğuştan gelen, (2) sonradan edinilen olmak üzere ikiye ayırır. Doğuştan gelen insani ve doğal haklar bizim rasyonel ve iradeli bir canlı olduğumuzu, dolayısıyla özgür olabilme hakkımızın doğuştan gelen bir hak olduğunu belirtir. Bu özgürlük ancak diğerlerinin özgürlüğünü kısıtlamadığı sürece hak olarak görülebilir. Kısıtladığı takdirde ise güç ve zorlama meşru görülebilmektedir. Kant'a göre bu hak evrensel olmalıdır ki herkes için adaletli, evrensel bir özgürlük alanı oluşabilsin. Aksi takdirde biri için adaletli olan diğerinin özgürlüğünü kısıtlayarak adaletsizlik yaratabilir (Smith, 2016).

Kant'ın adalet anlayışında, Locke hariç, diğer dönemlerde rastlamadığımız önemli bir ayrıntı, adaletin dışsal bir kavram olarak ele alınmasıdır. Buna göre adalet bireylerin birbirini etkilemesi ve rasyonel olana birbirlerini ikna etmeleri ile gerçekleşebilecektir. Yani adalet devlet veya üst

otoriteden halka bir lütuf (etik, erdem) veya görev (kanunlar) olarak değil, bireylerin kendileri arasında anlaşarak ve uzlaşma yoluyla elde edebilecekleri bir kavram olarak ele alınmıştır. Bu anlayış Rousseau'da da kısmen görülür ancak genel irade oluştuğunda mutlak egemen gücün adaleti dağıtması ve buna bireyleri zorlaması meşru görülürken, Kant'da bu biraz daha esnek ve evrensel, verili değildir, alınması gereken bir haktır. Yani devlet her zaman adaletin ne olduğunu tam olarak belirleyemez. Dolayısıyla Kant'ta adalet daha birey odaklı ancak evrensel bir boyutta incelenmiştir (Stanford Encyclopedia of Philosophy). Sonuçta Kant'ın adalet arayışı evrensel bir eşitlik ve özgürlük temelinde rasyonel bir şekilde ele alınması gereken bir kavram olarak ortaya çıkar. Rousseau'daki gibi zorlama yoktur ancak cezalandırma vardır. Herkes başkasının özgürlük alanını kısıtlamadığı ölçüde özgürdür ancak doğal haklarımız yani özgürlüğümüz kısıtlandığı takdirde savunma hakkımız ve cezalandırma hakkımız doğar. Yani Kant için özgür olabilmek, özgür kalabilmek ve buna engel olanları cezalandırabilmek adaletin tanımıdır. Hegel'de de Kant'a benzer şekilde adalet arayışı özgürlük üzerindedir. Ancak Hegel'de evrensel bir anlayış yerine daha sınırlı ulusal bir anlayış görülmektedir. Yani aslında özünde Kant da gördüğümüz gibi tam olarak eşitlik temelinde değildir. Ancak benzer tarafı özgürlük için adaletin sosyal ve yasal yapısını oluşturmasıdır.

Adaletin sosyal ve yasal yapısı Hegel'de ulus devletin inşası olarak kendini gösterir. Hegel de mutlak ve kutsal devleti savunur ve adaletin bu anlamda yine yukarıdan aşağıya tesis edilebilecek ya da sunulabilecek bir kavram olduğu üzerinde durur. Hegel'de bu inşa sürecinin aile, sivil toplum ve devlet olmak üzere üç ayağından bahsedilir. Aile ve sivil toplum arasında

çatışma ve çıkar ilişkileri olabilir. Devlet ise bunların üstünde, bunlardan bağımsız, üst bir dengeleyici otorite olarak yer alır ve çatışmaları dengeleyici role sahiptir (Hegel, 1896, s. 151-228). Hegel'deki bu anlayış Rousseau'daki gibi işlevsel bir adalet şekli olarak algılanabilir ancak tam olarak Rousseau'daki gibi değildir. Çünkü Hegel'de işlevselliğin yanı sıra ona yüklenen etik bir değer ya da Hegel'in tabiriyle soyut bir ruh vardır. Bu da göstermektedir ki Kant'ın metafiziksel anlayışı Hegel'de de devam etmektedir. Yani Hegel'de salt bir işlevselliğin üzerinde ideolojik ya da metafizik bir anlam yükleme ile çok boyutlu bir yaklaşımı görebilmekteyiz.

Platon ve Aristo döneminde tanımlanan adalet kavramının siyasal sistemden ziyade soyut bir düzlemde etik ve erdem üzerinden tanımlanmasına benzer şekilde; Alman İdealizmde, Kant ve Hegel'de adaletin siyasal düzlemini görmek mümkünken, bunun üzerinde antik dönem soyut etik anlayışı bu sefer siyasal ve etik (somut ve soyut) olmak üzere ikili bir şekilde görmek mümkündür. Bu dönemde antik dönem soyut adalet anlayışının her ne kadar siyasal somut düzleme indirildiği görülse de buradan üst bir etik anlayışına tekrar çıkıldığı görülmektedir. Yani bu dönemi somut ve soyutun bir arada yer aldığı (harmanlandığı) ikili sistem olarak tanımlamak mümkündür.

Hegel bundan önceki dönemlerde görülen bireye ya da gruplara indirgenmiş toplum yapısını bütüncül olarak ele alarak farklı bir anlayış geliştirmiştir. Salt bireye, topluma ya da devlete indirgemek yerine bu üç ayağı birleştirmiş ve aralarındaki ilişkileri düzenleyen bir düşünce geliştirmiştir. Buna göre birey, aile ve sivil toplum somut siyasal düzlemde yer alırken, devlet soyut ve etik alanda tanımlanmıştır. (Hegel, 1896., s. 110-

151) Dolayısıyla Hegel'in düşüncesinde Antik Dönemden kendi dönemine kadar belirtilen tüm adalet serüvenin bütüncül bir toplamını görebiliriz. Hegel hem Antik Dönemin soyut ve etik anlayışını korumuş hem de Modern ve Aydınlanma dönemlerinin somuta indirgenmiş birey ve toplum yapısını bütüncül şekilde değerlendirmiştir. Modern dönemde gördüğümüz salt devlet üzerinden (Hobbes), salt birey üzerinden (Locke), ya da salt toplum üzerinden (Rousseau) adalet arayışından ziyade bunların hepsi arasındaki ilişkiyi kurarak (bazı öğeleri de dışta bırakarak) ve en üste soyut/ruhani/etik (Platon ve Aristoteles) devleti yerleştirerek bütüncül bir yaklaşım ortaya koymuştur. Yani Hegel adalet kavramına yaklaşımında tüm parçaları bir bütünde, ki bu bütün ulus devlet olarak karşımıza çıkmaktadır, birleştirerek nihai amacı bu devlet mekanizması üzerinden tanımlamaktadır. Bu birleştirme yaklaşımı sonunda soyut devletin oluşumu gibi adaleti de tekrar nihai soyut düzeye çıkarmıştır. Burada ilginç olan, kavramın her ne kadar somut olanın birleşmesiyle oluşsa da nihai boyutta somuttan metafizik bir boyuta tekrar ulaşmasıdır.

Yeniden Somut Olana Dönüş: J. S. Mill, Marx ve Engels

Mill de temel hareket noktası birey olan düşünürlerdendir ve odağında bireyin güvenliği ve özgürlüğü vardır. Dolayısıyla Mill'in adalet arayışında çıkış noktası birey üzerindedir (Mill, 2001, sf. 15-18). Düşünce sistemlerinin temelinde birey olan düşünürler genellikle ulaştıkları noktada devlete daha çok araçsal ve işlevsel görevler tanımlamışlardır. Mill aynı temelden hareketle araçsal ve işlevselliğin yanı sıra bu temele faydacılığı eklemiştir. Yani Mill'in adalet arayışında bireyin faydası ön plana alınmış ve

bunun üzerinden geliştirilmiş; devlet düşüncesi bu faydayı güvence altına almaya yönelik araçsal bir işlev görülmüştür (Arneson, 2004).

Mill adaleti verili/sunulan etik bir erdem olarak tanımlamaz; aksine ilkel bir içgüdü üzerine inşa edilebilir bir kavram olarak görür. Bahsedilen bu ilkel içgüdü '*harm principle* - zarar ilkesi' ile açıklanmaktadır. Yani birine verilebilecek zararı cezalandırma ile önleme ya da sakındırma ilkesi olarak da açıklanabilir (Mill, 2001, sf. 13-15). Mill'deki adalet anlayışının da Locke ve Rousseau da olduğu gibi işlevsel siyasal bir nitelikten öteye gitmemesi gerektiği görülmektedir. Yani Mill bu işlevselliğin ötesinde, Kant ve Hegel'de olduğu gibi, adalete soyut anlamlar yüklememiştir.

Mill'e göre adaletsizlik birey haklarının engellendiği yerde başlar. Toplumdaki tek bir kişinin bile, fikri kabul görmese de ya da yanlış dahi olsa, insanlığın onu susturmaya hakkı olmadığını belirtir. Çünkü eğer bu susturulan kişi günün birinde güçlenirse bütün insanlığı susturma hakkını kendinde bulabilir (Mill, 2001, sf. 18-19). Dolayısıyla Mill'e göre adalet bireyde başlamakta ve orada bitmektedir. Mill'in bireyle sınırlı kalan ve faydacılık temelindeki adalet kavramsallaştırması çelişkili gibi görünse de bireyin özgürlüğünü ve burada da görüldüğü üzere özünde ifade özgürlüğünü adaletle bağdaştırmaktadır. Dolayısıyla Mill'e göre adalet bireyin bu hakkını korumalı, buna engel olmaya kalkanları ise cezalandırarak engellemelidir.

Mill'in adalet anlayışında belirli bir normun topluma empoze edilmemesi görüşü hakimdir. Yani etik ve soyut anlam yüklemeler üzerinden geliştirilmiş adalet tanımı topluma sunulamaz görüşündedir. Aksine bireyin faydacılığı adaleti sağlar görüşü hakimdir. Mill, birey haklarını alır ve fayda

sağlarsa, örneğin yaşam, düşünce ve mülkiyet hakkını elde edip bundan fayda sağlamaya başlarsa, diğer bireylerin haklarına bulaşmayacaktır iddiasındadır. Buna rağmen eğer bulaşırsa, adalet burada işlemeli ve buna engel olmalıdır. Bunun olmadığı yerde yani bireyin bu haklarının olmadığı ya da buna engel olanların durdurulmadığı takdirde adaletsizlik başlar (Mill, 2001, sf. 16-18).

Sonuçta görüldüğü üzere Mill’de adalet bireyde başlayıp, görece basit bir üst aracı mekanizmaya ulaştığında sonuçlandırılmaktadır. Yani Rousseau, Kant ve Hegel gibi düşünürlerin aksine somut siyasal alanın üzerine soyut bir anlam yükleme boyutuna çıkarılmamaktadır. Rousseau’da da belirtildiği üzere adalet işleyişi somut ve kanunlarla işlevseldir, ancak bunun ötesinde farklılaştığı noktada Rousseau genel irade ile ulaştığı egemen güce soyut anlamlar, mutlaklık ve kutsallık yükler. Mill’de ise bu görülmemektedir, yani çıkış noktaları aynı olabilir ama ulaştıkları nokta farklıdır.

Mill’den oldukça farklı çıkış noktasına sahip ancak aynı boyutta yani somut siyasal alanda beliren diğer bir düşünür Marx’dır. Marx birey değil, sınıf ve toplum odaklı bir düşünce temeline sahiptir (Marx & Engels, 1848). Ancak benzer şekilde Marx da adalet arayışında somut siyasal alanda kalarak, adalete soyut ve etik bir anlam yüklemez. Yani Mill ve Marx birey ve toplum olmak üzere iki farklı çıkış noktasından aynı somut düzlemde kalarak adaleti kavramsallaştırmışlardır. İkisinde de etik, teorik ve soyut bir adalet anlayışına rastlanmamaktadır.

Marx ve Engels tüm insanlık tarihini sınıfsal mücadele ile açıklamaya çalışır. Marksizm birey değil, toplum odaklıdır. Dolayısıyla adalet arayışı toplum temelli sınıfsal mücadeleye dayalıdır. Ancak Marx ve Engels'in adalet kavramına karşı çok da tutkulu olmadığı, dolayısıyla bu konseptte çok da fazla katkı yapmadığı iddia edilebilir (Veer, 1973, sf. 366-386, 367-368). Marx burjuva sınıfına karşı proletaryanın (işçi sınıfını) mücadelesini adalet olarak görür. Ancak bu mücadelenin ardından gelecek komünist toplumun, adaletin krallığı olarak da nitelendirilemeyeceğini iddia edenler; Marx ve Engels'in herhangi bir ilkesel adalet normuna dayanmadığını ileri sürerek bu iddiayı geliştirirler (Veer, 1973, s. 367).

Marx ve Engels'in sınıf mücadelesinin çıkış noktasının eşitlik üzerine olduğu söylenilebilir. Dolayısıyla adalet arayışları da eşitlik üzerinden okunabilir. Aynı şekilde somut olan üzerinden hareket ettikleri için adalet kavramına getirdikleri araçsal öğeler bulunmaktadır. Kapitalizmin ve birey odaklı özgürlüğün getirdiği sömürü düzeni ve adaletsiz paylaşımına karşı eşit ve adil paylaşımı savunmaktadırlar (Marx & Engels, 1848). Dolayısıyla Marx ve Engels'in etik, teorik ve soyut bir adalet anlayışından ziyade siyasal alanda somut ve toplum odaklı, araçsal ve işlevsel, yasal ve prosedüre dayalı bir adalet anlayışına sahip oldukları söylenebilir. Bunun ötesinde adaletle herhangi bir soyut ve etik anlam yüklemeye Mill'de olduğu gibi gerek görülmemektedir. Ancak Marx ve Engels, Mill'in aksine, adaleti bireyin hak ve özgürlüklerinde aramaz toplum ve sınıf temelinde arar.

Sonuç

Bu çalışma adalet kavramını somut (siyasal alanda birey ya da topluma indirgeme) ve soyut (etik, teorik ve ideolojik alan) olmak üzere iki yönüyle Antik Dönemden Modern Döneme incelemeyi amaçlamıştır. Sonuçta adalet kavramının bu süreç içerisinde soyuttan somuta doğru dönüşerek ilerlediği, ara dönemde Alman idealizmi ile soyut ve somut harmonizasyonuna ulaştığı, sonrasında da tamamen somut düzeye yerleştirilmeye çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Antik Dönemde adalet siyasal alanın dışında soyut bir şekilde siyaset felsefesinin bir konusu iken, Erken Modernite ve Geçiş Döneminde yavaş yavaş siyasal alan içerisinde yasalar ve işlevsel yönüyle somut olarak konumlanmaya başlamıştır. Her ne kadar Alman İdealizmi düşünürleri Kant ve Hegel bu ikisi arasında bir harmonizasyon ortaya koysalar da zaman içerisinde kavram soyut alan içerisinde tamamen çekilerek siyasal alanın somut bir ögesi haline getirilmiştir.

Kaynakça

- Ahmet Gürbüz. (n.d.). “J. J. Rousseau ve Toplum Sözleşmesi Kuramı'nın Değeri”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4.
- Aristoteles. (1975). *Politika* (Mete Tunçay, Trans.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Benner, E. (2009). *Machiavelli's ethics*. New Jersey, Princeton University Press.
- Dick Arneson. (2004). *Mill on Justice: Chapter 5 of Utilitarianism*. Retrieved from <http://philosophyfaculty.ucsd.edu/faculty/rarneson/Courses/13MILLONJUSTICE2004.pdf>.
- Dyzenhaus, D., & Poole, T. (2012). *Hobbes and the Law*. Cambridge University Press.
- George Smith. (2016). Immanuel Kant's Theory of Justice. In *The Encyclopedia of Libertarianism*.
- Hegel, G. W. (2005). *Philosophy of right* (S. W. Dyde, Trans.). Courier Corporation.
- Hobbes, T. (1993). *Leviathan: Veya bir din ve dünya devletinin içeriği, biçimi ve kudreti* (S. Lim, &, Trans.).
- Jean-Jacques Rousseau the social contract. (2006). *Philosophy: The Classics*, 129-135.
- Kant, I., & Kant, I. (1991). *Kant: Political writings*. D. M. Brinton & J. M. Goodwin (Eds.). Cambridge University Press.
- Kant's Social and Political Philosophy. (2017). In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
- Locke, J. (2009). *The Second Treatise on Civil Government*. Prometheus Books.
- Marx, K., & Engels, F. (2008). *Komünist parti manifestosu*.
- Mill, J. S. (2004). *On liberty*. Barnes & Noble Publishing.
- Platon. (n.d.). *Res Publica-devlet* (Cenk Saraçoğlu, & Veysel Atayman, Trans.). Dünya Klasikleri Felsefe.
- Scott Kirsch. (n.d.). *Geography and Revolution*. David N. Livingstone & Charles W. J. Withers (Eds.). Annals of the Association of American Geographers.
- URHAN, V. (2016). Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 0(26), 103.
- Van de Veer, D. (1973). Marx's view of justice. *Philosophy and Phenomenological Research*, 33(3), 366.
- Winthrop, D. (1978). Aristotle and theories of justice. *American Political Science Review*, 72(4), 1201-1216.

